

„Akkor megszűnt az egyes szám, első személy”

Fahidi Évával Rojkó Annamária beszélget

Tavaly múlt kilencvenéves, de rengeteg megvalósítandó terve van még az életben. Előadásokat tart német és magyar fiataloknak, könyvet ír, főszereplője a Sóvirág című színházi előadásnak. 1944-ben, 18 évesen Debrecenből vitték el családjával Auschwitz–Birkenauba. 2003-ig – 59 éven keresztül – senkinek sem beszélt erről. Azután ellátogatott Auschwitzba, és az egykori élmények áttörték a gátat. Megírta A Dolgok Lelke című kötetét, és rátalált a küldetésére. „Holokauszt-aktivistának” nevezi magát. A Soah magyarországi túlélőjeként 2015-ben, a hetvenedik évfordulón, Angela Merkel német kancellárral közösen szólalt fel Berlinben. Fahidi Évával a történelmi tragédia tanulságairól beszélgettünk.

– Mielőtt felidézem a velem történeteket, túlélőként egy fontos üzenetet szeretnék megfogalmazni e lap olvasóinak. Üzenetem tartalma több évtized tapasztalatát foglalja össze, és e tapasztalat azt mondhatja velem, hogy a magyar holokauszt nincs a helyén. Amikor 1944 nyarán Auschwitz–Birkenauban voltam, még láttam olyan csoportokat, akik a háború kezdete óta, 1939-től – akkor már öt éve, csontsoványan, szinte mozgó hullaként – éltek a táborban. Lengyelek voltak. A magyar holokausztnak az a része, ami Auschwitz–Birkenauba irányult, mindössze 57 napig tartott. Dőre dolog rangsorolni a szörnyűségeket, mégis meg kell állni egy pillanatra. 57 nap alatt 437 ezer ember bevagonírozása; ez nagyon rövid időn belül, borzalmasan sok embert jelent. Hadigazdálkodás idején, az 1944-es évnek megfelelő logisztikával mégis mindent meg tudtak szervezni. 143 szerelvényben, vonatonként 3000 embert indítottak a halálba. A transzportokhoz csendőrök is tartoztak, akik belepofoztak bennünket a vagonokba. Rettenetesen tragikus, hogy az akkori magyar kormány buzgósága következtében igyekeztek minél hamarabb megszabadulni a magyarországi zsidóktól. Nagyon szomorú, de az üzenetem így hangzik: a magyar holokausztot az akkori magyar kormány magyar segédlettel hajtotta végre. Tudom, bizarr, de túlélőként azt kell mondanom, hogy nem Eichmann a felelős a magyar holokausztért. Az európai zsidókérdés megoldását Eichmann személyes ügyének tekintette. A perében azt vallotta, hogy „Magyarországon igazán nem volt semmi dolgom”.

A velem történetek ellenére, vagy talán éppen azért, különös érzékem van arra, hogy az életben azt lássam meg, ami jó. Nemrégiben ki kellett hívnom egy szerelőt, aki magával hozta a könyvemet (*A Dolgok Lelke* – a szerk.), amikor a lakásomra jött. Elárulta, hogy korábban soha nem találkozott még holokauszt-túlélővel. Beszélgettünk, mert rettentő kíváncsi volt. Elmesélte, hogy szeret motorozni, és egy motoros társasággal jártak többek között Birkenauban is. „Teljesen felháborodtam – mondta –, hogy nekünk volt a legnagyobb

veszteségünk, és még sincs ott egyetlen sor sem magyarul.” Én pedig, ettől a „nekünkől” úgy éreztem, hogy kisütött a nap és megmelegedett a szívem! Az ehhez hasonló biztató jelekre azt szoktam mondani, hogy itt nagyon sok olyan ember él, akinek az a feladata, hogy megmentse Magyarországot az előítéletektől. Szerencsére létezik közöttük egy komoly értelmiségi réteg, amelynek tagjai nem érintettek, tárgyilagosan gondolkodnak és élesen látnak. A segítségükkel a holokauszt tragédiája a magyar történelem keretei között is megkaphatja a maga méltóságát.

– A könyvében és a korábban adott interjúkban is, szinte napokra, hetekre lebontva képes elmesélni mindazt, ami a családjával és önnel történt. Hogyan tudja felidézni ilyen részletesen a több mint hét évtizeddel ezelőtti eseményeket?

– Nagyon irigyeltem Primo Levit, hogy a háború után szinte azonnal megírta a vele történeteket. Ő ki tudta mondani mindazt, amiről én 59 évig nem beszéltem. A túlélők többségénél ez volt a jellemző. Nem ismerem az emberi lélek működését, de létezik egy pszichológiai szabály, amely szerint arra az eseményre, ami az embert traumatikusan érinti, nem szeret emlékezni. Amíg az ember eljut odáig, hogy végre kibeszéli magából, addig majdnem belehal. Képtelen vagyok visszaemlékezni arra, hogy az 59 évnyi „némaság” alatt egyszer is eszembe jutott-e, hogy beszélni akarok a velem történetekről. A felismerés, ami választ ad a feltett kérdésre, a következő: minden öregembernél eljön az az időszak, amit én „bezzeg-korszaknak” hívok. Hányszor halljuk, hogy „bezzeg, amikor én fiatal voltam, akkor volt az igazi világ; akkor volt minden szép, jó és harmonikus”. A hajdanvolt közösségek idős tagjai – pl. egy iskola diákjai, egy katonai egység vagy tornacsapat tagjai – mindig a „hőskort” emlegetik. Mi, bajtársnők negyven éven keresztül nem is találkoztunk. Akadtak kisebb társaságok, többnyire testvérek, unokatestvérek, régi barát nők, akik gyakran összejártak. Nekem nem jutott ilyen. 45 év után még azoknak is rimánkodni kellett, hogy álljanak velem szóba, akiket nagyon szerettem. De eljött az a bizonyos „bezzeg-korszak”.

Akad még egy dolog, ami minden túlélőre jellemző: az a megválaszolatlan kérdés, hogy „miért pont én maradtam életben?”. A statisztika szerint három Auschwitzba érkezőből kettőt azonnal a gázkamrába küldtek. Belőlük semmi sem maradt. Számomra ez is a megemészthetetlen gombócok egyike. Ott volt az anyám 39 évesen, és az unokatestvérem 26 évesen. Mindhárman ugyanazoknak a feltételeknek feleltünk meg; őket elvitték a gázba, engem nem. Utólag arra gondolok, hogy gyerekkoromban tudatosan tanítottak a mesélésre. A szüleim – különösen az apám – nagyon sokat meséltek nekem. Ma is nagyon szeretek mesélni, talán ezért kellett éppen nekem életben maradnom. Amikor

Otthon, nyuszikkal

fölfedeztem, hogy ezt hivatásszerűen kell tennem, nagyon boldog lettem, mert én mindig azt keresem az életben, ami jó. A lehetőség, hogy a velünk történetekről hivatásszerűen mesélhetek és írhatok, számomra felszabadító érzés. Sok év után ki tudom végre beszélni magamból a traumatikus élményeket.

Unokatestvéremmel és húgommal

– 1944-ben, 18 évesen, a gyerek- és felnőttkor határán élte meg, hogy a családjával be kellett költözniük a debreceni gettóba. Annak idején hogyan fogadták a hírt?

– Abban az időben a Zeneakadémiára készültem, ültem a zongoránál és Bachot játszottam. Akkoriban legfőképpen Bachot szerettem játszani. A háború nem érdekelt, mert messze volt. Ma sem tudom azonban felfogni, hogy a szüleim nem látták, mire megy ki a játék. Az egykori Monarchia országaiban mindenütt voltak rokonaink, és a folyamatok nem nálunk kezdődtek. 1938-ban eltűntek a bécsi tantik, édesanyám felvidéki rokonainak is bujkálniuk kellett. Még 1939-ben, '40-ben, sőt '41-ben is el lehetett volna menni. Ráadásul Hitler a *Mein Kampf*-ban előre megírta, hogy mit tervez. Vajon miért nem hittek neki?

Sose fogom megérteni azt a cinizmust

– amin akkoriban senki sem akadt fenn –,

hogy a zsidóknak hivatalosan is ki kellett jelentkezniük a saját lakásukból, házukból, és bejelentkezni a gettóban kijelölt szűk és nyomorúságos kényszerlakhelyre. Mindennek az volt a látszata, hogy mindenki „önként és dalolva” hagyta ott a házát, a kertjét, az életét. A két Fahidi család – az apámé és a bátyjéé, összesen tíz személy – kiváltságosnak számított, ezért egy negyven négyzetméteres szobát kapott. Ennyi volt az életterünk.

– Akkor sem tört ki a pánik, amikor elkezdődött a deportálás?

– Azt mondták, hogy dolgozni visznek bennünket. Mindnyájan éreztük, hogy közel a háború vége, és bíztunk benne, hogy hamarosan visszatérünk. Vagonként nyolcvan embert zsúfoltak össze egy-egy batyúval, egy vödör vízzel és egy küblivel. Nyár volt, és amikor ránk csapták a vagonajtót, odabent emelkedni kezdett a hőmérséklet. Három napig utaztunk, ezalatt akadt, aki megbolondult, és sokan meghaltak, mire Auschwitz–Birkenauba értünk. A kiszállás után villámgyorsan szétválasztották a nőket és a férfiakat. Apámat akkor láttam utoljára. Ezután közölték velünk, hogy az öregebbeket és a fiatalabbakat kifárasztotta a hosszú utazás, őket majd teherautóval hozzák utánunk. Anyám elkísérte a 11 éves húgomat... Eltelt néhány nap, mire megkérdeztük a káponkat, hogy mikor jönnek már a rokonaink. Ő a kéményre mutatott, és azt mondta, nézz oda, látod ott azt a füstöt? Na, abban van az apád meg az anyád. Az ember az eszével tudta, hogy igaz, de képtelenek voltunk elhinni.

Amikor felidézem, hogy megérkeztünk Auschwitz–Birkenauba, megszünik az egyes szám első személy. Csak mi vagyunk, mi öten. Ötös sorokban álltunk

az Appelplatzon, naponta egyszer még azt a barna, meleg lötytöt is így kaptuk, amit csak befogott orral lehetett lenyelni. Szinte azonnal felismertük, hogy csak egymásra számíthatunk. Egyedül ezt nem lehetett volna végigcsinálni. Óriási támaszt nyújtottunk egymásnak; ha nincs a családpótlóvá formálódó ötös sor, akkor egyikünk sem maradt volna életben. Azóta tudom, hogy minden koncentrációs tábor alapja, lelke és támasza az ötös sor. A mi ötösünk három debreceni lányból és egy miskolci testvérpárból állt. 18 és fél évemmel én voltam a legidősebb. Társaim: két hetedikes lány a debreceni Svetits leányiskolából – ők tizenhét évesek voltak –, valamint a miskolci testvérpárból a nagyobbik 16, a húga 14 éves (nyúlánk, magas lány volt, így nem volt feltűnő, hogy mennyire fiatal). Én voltam a legöregebb, és ma mégis én vagyok az egyetlen, aki még él. Egész életre szóló barátság fűzött össze minket.

– *Egy idő után újabb transzportba válogatták a nőket. A gyári munkára jelentkezni kellett, vagy kiválasztották az embereket?*

– A Harmadik Birodalom az 1942-ben tartott wannseei konferencián határozta el a zsidókérdés „végső megoldásának” részeként a jó fizikai állapotban lévő európai zsidók kényszermunkára hurcolását. Auschwitz–Birkenauból a legerősebbeket kiválasztották, és Allendorfba, a Dinamit muníciógyárba vitték. Ezer nőre volt szükség, és mi öten igyekeztünk belekerülni a csoportba.

Az Appelplatzon mindennap tartottak olyan ellenőrzést is, amelyen meztelenül kellett felsorakoznunk és fel-alá járkálnunk. Ezt nemcsak az emberek megalázása miatt követelték meg, hanem azért is, hogy megnézzék, milyen az erőnlétünk. (A lágerben egyébként folyamatosan terjedt valamilyen skarlátszerű járvány.)

Mi nagyon hamar felismertük, hogy minél előbb el kell onnan jönni, ha életben akarunk maradni. Legfőképpen azonban azért akartunk eljönni, mert 14 éves társunk állapota napról napra romlott. Egyszer már visszalökték a maradók közé. Végül a testvérelvel azt beszélték meg, hogy a kishúg a válogatáskor úgy csinál, mint aki nem lát, nem hall, és mint egy örült, rohan a másik oldalra, a munkára alkalmasak közé. A testvére, aki erős volt, futott utána. A lány elbújt a sok meztelen nő közé, és mielőtt az Aufseherinnen, azaz a felügyelőnő megtalálta volna, útjába akadt egy olyan kislány, akinek az anyja a túloldalon maradt. Az a kislány visszament szegény az anyjához, ezzel a társunk megmenekült.

Az 1944. augusztus 12-éről 13-ára virradó éjszaka Weimar–Buchenwaldon keresztül Allendorfba, a 127-es altáborba vittek minket. A táborparancsnok nagyon dühös lett, amikor meglátta a csoportot, mert férfiakra számított. Ami ott várt ránk, igazi rabszolgamunka volt. Párban kellett dolgoznunk, 50 kilós bombákat mozgattunk, miután megtöltöttük robbanóanyaggal. A miskolci nővér volt a párom.

– *Hogyan lett mindennek vége?*

– A vége nagyon szép történet. A háború vége felé a német koncentrációs táborok vezetői központi parancsba kapták, hogy a foglyokkal sem a Vörös Hadsereg, sem a szövetséges erők katonái nem találkozhatnak. Ez minden parancsnokot úgy ért, mint derült égből a villámcsapás. A „normális” lágerélet közepette arra utasították őket, hogy el kell indulniuk a rabokkal, úgy, hogy az égvilágon semmi sem volt megszervezve. Ekkor indultak el a halálmenetek.

Sok ezer ember indult el az országúton. Eltelt egy hónap, még mindig mentek. Nem mosakodtak, nem húzták le a cipőjüket, nem kaptak enni. Kint aludtak a szántóföldön. Halálmenetekkel volt tele egész Németország.

A lelkes fiatalokból álló SS-állománynál a mi táborparancsnokunk, Adolf Wutke valamivel idősebb, 45-50 éves volt. Talán ennek köszönhetően, volt egy kissé több esze, és természetesen a saját bőrét akarta menteni. (Végül három év börtönt kapott.) Úgy döntött, hogy megtagadja a parancsot, és egyelőre nem indulunk sehová. Közeledtek a szövetségesek, és amikor már nagyon közel voltak, az SS kiürítette a tábort, és mi elindultunk az amerikaiak felé. Az első éjszakát egy mező közepén lévő juhakolban töltöttük. Nappal már nem mehettünk, mert egy ezerfős csoportot fentről, a repülőkről is jól lehetett volna látni. Ott dekkoltunk az akolban, és amikor besötétedett, elindultunk.

Nekem addigra csupa seb lett a lábam a faklumpában. Feltűnt előttünk egy patak, rajta egy fahíd. A híd azonban túl keskeny volt, nem fértünk át rajta ötös sorokban, ezért

kisebb zavar keletkezett. Az utolsó sorban álltam, mellettem a kutyás őr zárta a csapatot. Amikor meghallotta a csődületet, előrement. Én pedig leültem a fűbe. A zaj elcsendesedett, én vártam, hogy visszajön értem az őr, de nem jött. Emlékszem, telehold volt és csönd. Nem tudtam elhinni, hogy szabad vagyok.

Visszamentem az akolba. Megijedtem, hogy teljesen egyedül maradtam, de a sarokban megmozdult a szalma. Egy kislány volt, aki még nálam is gyengébb volt, és elbújt. Később többen is visszajöttek, végül vagy húszan lehetünk. A negyedik napon valaki felkiáltott, hogy jönnek a tankok. Fehér, ötágú csillag volt rajtuk. Amerikaiak voltak, feketék. Az első kérdésük az volt, hogy mit követtünk el. Nem értették, hogy mitől lenne valaki rabruhában és ilyen állapotban, ha nem bűnöző. Nehezen tudtuk megmagyarázni nekik, hogy mi történt velünk. Elvittek bennünket a legközelebbi faluba, és elosztottak a helybeli családoknál.

– *Hogyan jutott vissza Magyarországra?*

– 1945. november 4-én érkeztem haza, vonattal. Minden állomáson névvel teli listákat hagytunk a Vöröskeresztnél. A listák eljutottak Érsekújvárra is, ahol a nagynéném élt a férjével. A nagybátyám orvos volt, értem küldött. Azonnal befeküdtem egy ágyba, és két évig tartott, mire képes voltam talpra állni. A családomból 49 embert veszítettem el, és egyedülként tértem haza. 1947-ben költöztem haza Debrecenbe. Egy hét alatt beleszerettem egy fiatalemberbe, férjhez mentem, és újra kezdtem az életem.

Fahidi Éva visszaemlékezései *A Dolgok* Lelke címmel megjelent németül és magyarul is.

A 70. évforduló berlini megemlékezésén mondott beszédében Fahidi azt mondta:

„Mi tudjuk, hogyan teszi tönkre a gyűlölet a lelket, és magasan a gyűlölet felett állunk”

© Hannibal Hanschke / Reuters (forrás: nol.hu)